

KONSTANTIN
PRESLAVSKY
UNIVERSITY
SHUMEN

*ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ”*

ФАКУЛТЕТ ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

КАТЕДРА ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ

2021 г.

**Развитие на читалищното и библиотечното дело в Нови пазар
(XIX - XX век)**

Ния Иванова

**Development of community centers and libraries in Novi Pazar
(19 - 20 century)**

Niya Ivanova

This is part of a master's thesis entitled Cultural and historical heritage in the municipality of Novi Pazar. The goal is to present the development of community centers and libraries in the period of the Revival and the New Age. Currently, the community center and the library are the institutions that the city is undoubtedly proud of and their development has grown over the years.

Key words: community center, library work, Revival, New time.

Въведение

Културно- историческото наследство в град Нови пазар се свързва и с развитието на читалищното и библиотечното дело. Петвековното Османско робство не е причина за западане на културния живот на гражданите на Нови пазар. Точно тогава за българите е характерно изградено самосъзнание и търсенето на пътища за изявата му. Търсейки начини българския народ осъзнава, че трябва да се изгради нещо, което да символизира това духовно израстване, да намери опора, която да затвърди българския дух и самочувствие.¹ Разглеждайки читалищното дело, следва да се конкретизират няколко задачи в развитието му. Като първа цел посочваме тази необходимост от събуждане на българската култура и самобитност. Да се отрази нравствената култура в българската интелигентност. Трябва ясно да осъзнаваме стойността на читалищната дейност без да ставаме на всяка цена поклонници. Защото спасението на българския народ няма да се осъществи само и единствено, чрез читалището то ще е пътеводител към нея. Читалището се разглежда, като духовна проява на народа и родината ни, такъв е случая и с Новопазарското читалище.² Отбелязвайки забележителното развитие на учебното дело и просвета, надграждането в града не спира до тук – поставя се началото на читалищна дейност в града.³ /Приложение № 1/⁴

Развитие на читалищното и библиотечното дело в Нови пазар (XIX - XX век)

През годините 1868 –1869 се прокарват първите признаци за зараждане на идеята за читалище. По времето на Иван К. Радов през 1869 г. той пръв нарича „неделното училище „- бъдещето читалище.⁵ Така на 25 октомври 1872 г. в Нови пазар официално е открито местното читалище „Свети Димитър”.⁶ Името му произхожда от това, че самото откриване се случва на празника Димитровден. Извършен е тържествен водосвет в една от стаите в местното Новопазарско училище. Тази стая в началото е учителската и така тя официално била провъзгласена за читалище. Освен Ив. К. Радов в основаването му се включват и Ради Жеков, Дечко Великов, Руси Минчев, Димо Атанасов, Драгий Митев и Мирко Кулев. Целите и задачите на новооткритото читалище в Нови пазар са:

-изграждане на явна нужда към необходимост от просвета и образование; -да се обогатява с допълнителна книжнина от дарения или чрез закупуване от вноските на членовете членувачи в него; -да се поддържа наличието на български вестници и издания на български книги; Доброволни дарения и помощи се събират в неделен ден в черквата, като се отзовават не само жители на Нови пазар а, и хора от съседни села.⁷ Новопазарското читалище получава подкрепа и от читалищата „Архангел Михаил” и

¹ Чилингиров, С., Български читалища преди Освобождението. С., 1930, с.4-6.

² Чилингиров, С., Задачите на читалището. С., 1925, с. 3-7.

³ Кондарев, Н., Ст. Сираков, П. Чолов. Народните читалища в България – том 1. С., 1972, с.337.

⁴ Приложение 1: Читалнята в Нови пазар през 60-те години на XX век.

⁵ Златева, П. Белязан със знака Божи: 150 години от рождението на Иван Радов, народен будител в Новопазарско. – Шуменска заря, бр.65, 7 стр.1994.

⁶ Златева, П., Читалището стожер на българския дух. В.Т., 2012, с. 12.

⁷ Лечев, Д., Златна книга за дарителството в Шуменския край. Ш., 1998, с.40-50.

„Напредък” в гр. Шумен, както и от отделни просветни и културни дейци и от родолюбиви българи, сред които са: Ил. Р. Блъсков, Дим. Р. Блъсков, Петър В. Марков – гр. Шумен, Ж. Ж. Попов – гр. Шумен, Милко С. Милков – учител, Маринчо Бенли и др. Вещите, които са в полза на читалището са предимно книги, с които се слага началото на читалищната библиотека или т.нар. „книгохранилища”.⁸ Набирането на книги продължава достатъчно дълго за да спомогне да се обнови читателския фронт в читалището. Освен книги се даряват списания и вестници.

Продължавайки своята активна дейност на 25 октомври 1874 г. на общо събрание новопазарци тържествено отбелязват двегодишнината от създаването и основаването на читалището. В речта за неговото развитие и просперитет, като източник на духовна култура и средство за съхранения на българските ценности, специално участие взема Ив. К. Радов. В последните години на робството местното читалище разпространява заедно с училището знания и просвета под ръководството на П. Зл. Груев. Читалището в Нови пазар е центъра на народните будни граждани, което отразява документално просветното развитие и културния живот.⁹ През тези десетилетия в живота на новопазарци, присъствали и други културни прояви, показващи ново отношение към просветата и културата. Още от средата на XIX век българите от Нови пазар и околните села активно подпомагат създаването и разпространението на българската възрожденска книжнина. За баща на библиотечната наука можем да посочим името на Стоян Аргиров. Той пръв говори за необходимостта от професионална подготовка на библиотекаря и подчертава, че функционирането на една библиотека е сложен механизъм от възможностите не само на библиотекаря, но и на обществото ни.¹⁰

Конкретно за Нови пазар можем да обобщим, че е запазено и възпроизведено е произведението на Неофит Рилски, отпечатано в Цариградската патриаршеска типография. По същия начин е запазено и развито второто издание на „Неделник” на Софроний Врачански. Издадената от бившия новопазарски учител Йордан Вълков книга „Венец Азбучний” е отпечатана в Букурещ. По този начин активно се подпомага издаването на книги с участието на помощници от градовете Нови пазар, Каспичан, Марковча и Косовча. През 1864 г. в Нови пазар има настоятели на сп., „Духовни книжки” а, по-късно абонати и на в. „Македония”, „Напредък”, „Зорница”, „Право” ,списанията „Читалище”, „Училище”, „Гайда”. Първият вестник в Нови пазар е получен през 1865 г. като дар от М. Бенли, с име в. „Турция”, заменено по късно с в. „Македония”. Иван К. Радов става активен кореспондент и развива оживена публицистична дейност във вестниците: „Напредък”, „Македония”, „Право”, „Источно време”, в сп. „Училище”, по въпроси на просветното и читалищното дело, обществено–политическия живот, икономиката, за насилията и произволите сред българското население в гр. Нови пазар.¹¹ В публицистичната дейност на Ив. К. Радов основна цел и мотиви е съхраняване на информация за българското в родното си място,

⁸ Гроздев Г., Г.Златков Нови пазар. С., 1983, с. 111.

⁹ Димитрова, М. Сборник Нови пазар. Т., 1985, с.42.

¹⁰ Класанов, В., Библиотекар – списание за библиотечна теория и практика . Ш., 1938, с. 6-11.

¹¹ Гроздев Г., Г.Златков Нови пазар. С., 1983, с. 111-113.

затова той събира множество материали свързани с миналото на Нови пазар. По това време публицистичната дейност, не съществува безпроблемно. Нейното подхранване и развитие крие множество опасности. Когато се пише за въпроси особено с политически характер написаното следва да бъде абсолютно истинно и коректно, защото не е рядкост да се извършват проверки по неговия статут и това да води до нападки за злоупотреба към неговия автор. Литературна дейност в Новопазарско се развива в периода преди Освобождението и след него, както от Ив. К. Радов, така и от П. Зл. Груев. И двамата събират и съхраняват произведения от местното творчество: местни песни, обичай, предания. От този период са запазени редица материали на Ив. К. Радов с мемоарен характер. Пример за такива материали са: „Сборове по Шуменско” от 1871 г., „Седянка” от преди 1874 г., „Спомен”, „ Из записките ми”. П. Зл. Груев проявява наклонност към поезията, известен е с това, че събира стихотворения, прави преводи на такива произведения и сам пише стихове. Официално са известни негови две стихотворения, написани в Нови пазар. Първото няма име, но е с научна насоченост, вероятно посветено на предстоящия годишен изпит на неговите възпитаници, написано през 1877 г. а, другото е озаглавено „Тъжен на чужбина” и има интимен характер. Написването на двете стихотворения е свидетелство за висока култура и поетични умения. Речите и беседите на Ив. Радов и П. Груев са винаги насочени към светското, притежават светски характер и насоченост към обществото. Адекватно могат да се разглеждат, като началото на лекционната просвета в гр. Нови пазар. От запазените слова и беседи се вижда, че те са даровити оратори, с дълбоки разностранни познания, с широки интереси, отличаващи се с непринуденост, искреност и пламенен патриотизъм.¹²

В първите години, след Освобождението, настъпва криза в развитието на читалищната дейност. На голяма част от читалищата им се налага да преустановят дейността си, други пък търсят изход в тази трудна ситуация. За радост на новопазарци читалище „Свети Димитър“ успява да продължи просветната си дейност с подкрепата не само на членовете си, но и на общината. Поглеждайки към българската история, можем да заключим, че читалищната дейност се свързва с училищната. Двете заедно взаимно се допълват и развиват. Не случайно първите читалищни дейци са именно учителите, които започват изграждането на просветата. Връзката на читалището не е само с училището, акцент тук е театралните представления и участия, които се извяват освен учители, но и читалищни дейци. Театърът се прокарва, като една от най активните и търсени дейности, които читалището изпълнява. След, като през 1883 г. с Указ на княз Батенберг – Нови пазар е обявен за град, на преден план се появяват нови потребности от духовно развитие. Нови пазар се утвърждава, като обединяващ културен център. Освен читалище „Свети Димитър“ в града се създават още читалищни сгради: Турско читалище „Гайриет“ или „ Усърдия“ а в следващите години и селата към община Нови пазар се откриват свои читалища. През 1891 г. в Нови пазар се създава библиотека. Тя се помещава в сградата на околийското управление и неин създател е виден читалищен деец библиотекарят Янаки Вергиев. През 1903 г. в Нови

¹² Гроздев Г., Г.Златков Нови пазар, с. 193-197.

пазар започва издаването на първия вестник „Крепител“. Погледнато отстрани можем да заключим, че в развитието на читалището участват не само образованите а, всички прослойки на населението. Постепенно дейността на читалище „Свети Димитър“ се разпростира до съвсем нови хоризонти.¹³

Това негово развитие се свързва с развитие на музикалната култура. Бележити личности радатели на музикалното изкуство са: Петър Груев, Куни Железов, Станчо Русанов, които създават първите хорове в града. Музикалните изяви в Нови пазар се свързват с изпълнение с музикални инструменти – гайда, кавал, гъдулка и др. По късно се появяват класическите инструменти, като тези изпълнения се осъществяват на терена на организирани от читалището представления./Приложение № 2/¹⁴ През 1914 г. читалище „Свети Димитър“ става член на: „Съюза на читалищата в България“. В началото на своето учредяване той има власт върху осъществяване на дейността на читалищата и разкриването на нови такива. Той подпомага развитието на читалищното дело, като организира народни четения, лекции и чествания. През 1955 г. съюза е закрит. Следващите години просветната дейност на читалището продължава да се развива. Дейността се свързва със създаването на общински театър, както и през 1925 г. на независимото музикално дружество „Гусла“./Приложение № 17/ Създателят на дружеството е Иванчо Илиев, годината е същата.¹⁵ С все по развиващата се читалищна дейност се прокарва явна нужда от собствен терен. Така на 31.12. 1931 г. е се чества откриването на новата читалищна сграда.

Дейността на читалището все по оживено се развива, като през 1936 г. се взема решение да се разкрие читалищно кино. Наред с културния разцвет на читалищната дейност в Нови пазар има и политически промени, които вместо да сближават гражданите, те ги отдалечават. Това от своя страна води до вътрешни конфликти из между читалищните дейци и организатори. Това не подминава и читалище „Свети Димитър“, като през 1932 г. след полицейска ревизия се откриват недоразумения в структурата и управлението на читалището. В отговор на това читалищното ръководство, заедно с членовете си организира протест срещу намесата на полицията в живота на читалищното дело. Като изпраща до Министерството на просветата „Резолюция – протест“. В годината по време на Втората Световна война читалището, заедно с всички институции работещи съвместно с него /театър, дружество „Гусла“/ Приложение №3/¹⁶ са в сериозна криза, която за съжаление връща развитието на града Нови пазар в пред доосвободенския период. След 1944 г. дейността на читалището настъпват много промени. През тази година се свиква събрание, което въвежда промяната. То избира ново настоятелство. Читалищната дейност се ръководи от Висшия читалищен околийски съюз. Въвежда се новаторството читалището да работи пряко с различни организации.¹⁷

¹³ Златева, П. Читалището стожер на българския дух. В. Т. , 2012 , с. 20-24.

¹⁴ Приложение 2: Танцов състав при читалище „ Христо Ботев“ – 1961/1962 г.

¹⁵ Димитрова, Г. Вричане Иван Илиев.- Новопазарска трибуна. бр. 14 . 5 стр., 1983.

¹⁶ Приложение 3: Оркестър на д-во, „Гусла“ през 40-те години на ХХ в. Ръководител Иван Илиев.

¹⁷ Златева, П. Читалището стожер на българския дух. В. Т. , 2012 , с. 24-58.

На 8 май 1947 г. се провежда Общо събрание в, което се взема решение името на читалище „Свети Димитър“ да бъде променено на „Христо Ботев“. Това в никакъв случай не повлиява на дейността на читалището, заедно с библиотечното дело.¹⁸ Напротив неговото развитие бележи устрем, заедно с това на музикалното дело. Освен вече познатите до момента, читалищното ръководство се стреми да въведе нови дейности на изкуството. По този повод се открива Младежки театрален съюз а, по късно и първия куклен театър с града. Приносът на читалището се обогатява с отбелязването на празниците на славянската писменост и Освобождението на България. Постепенно започват да се честват и нови празници: 1 май– Ден на труда, 23 септември– празника на Септемврийското въстание. Започват да се отбелязват честванията на велики възрожденски дейци, като с най голямо значение е честването на Христо Ботев на, който е преименувано читалището. От 60–те години нататък до момента се бележи едно спокойно и устремено развитие на читалищната дейност. Библиотечната дейност също се развива стремглаво в този период. Расте обновлението на книжни материали, нуждата от просветеност и ограмотеност вече е придобила все по широк обхват.¹⁹

Тук е мястото да споменем за издаването на първия вестник, който е символ на въпросите свързани с развитието на град Нови пазар „Новопазарски глас“. Съществуващата нужда от местен вестник, който да отразява събитията в новопазарско описващи пълноценния живот в Нови пазар: Разгръщането на богат културен живот; Разкриването на нови читалищни сгради; Подготовката на художествени програми; Театрални представления; Разширяването на просветното дело и възникването на специализирани училища; Цялото това развитие има нужда да бъде представено гласно и публично и чрез наличието на вестника стана възможно. През 1971 г. вестника се преименува в „Новопазарска трибуна“/Приложение №4/²⁰, като в състава на изграждането му влязоха не само Нови пазар а, и Каспичан, Плиска, Стоян Михайловски и Мировци. С името Илия Илиев свързваме стартирането на печата на вестника, чиито цели са многостранни.²¹

Новаторството в развитието на библиотечната дейност е много усилено в този период. Организирант се вечеринки с тематична цел, чествания на различни поводи, годишнини, срещи с поети и писатели, обсъждат се различни книжни произведения, както и започва провеждането на читателски конференции. Пример за подобни срещи са тези с Елисавета Багряна, Младен Исаев, Николай Хайтов, Йордан Радичков, Бойка Вапцарова и др.

В края на 60-те години мястото на библиотеката се разширява – тя е поместена на втори етаж, където се намира и в момента. Там е отделено място за книгохранилище. През този период се поставя началото на летните читални. През 1975 г. в Нови пазар се създава картинна галерия, чиято сграда, заедно с тази на читалището, стават място в което децата посещавайки библиотеката. Там се провеждат всички детски празници

¹⁸ Златева, П. Народно читалище Христо Ботев в Нови пазар през времето. - Читалищен вестник София, бр.20, 1,4,5-7 стр.2007.

¹⁹ Василева, И. С уважение към книгата.- Новопазарска трибуна, бр.12, 2 стр. 1989.

²⁰ Приложение 4: Заглавна страница на вестник Новопазарска трибуна, брой 41, 1991 г.

²¹ Златева ,П. Край бялата чешма . Ш., 2010., с.263-266.

свързани с книжното дело. Обобщавайки новостите през посочения период можем да ги систематизираме в следния ред: Създаване на детски отдел; Повишаване на качеството на библиотекарското обслужване, чрез назначаването на специалисти; Съставя се азбучен и систематичен каталог; Въвежда се краеведска картотека; Организирант се читателски конференции; Създава се звено за комплектуване и обработка на литература;

През 1984 г. се създава литературна награда за приноса към развитието на детско юношеската литература на името на Калина Малина, наградата се връчва на всеки три години, като определянето и става от Съюза на българските писатели и представители на община Нови пазар.²²

В голяма важност е годината 1985 г. за народното читалище в Нови пазар. Открива се новата читалищна сграда–символ на културата в Новопазарско.²³ Тя разполага в всичко необходимо, което да я оприличава на съвременен дом на културата. Пример за нейното богатство е театрална зала с 400 места, голяма сцена снабдена с необходимата техника – осветление, въртящ диск и оркестрина. Приложение № 5/²⁴. В читалището са разположени две зали за репетиции, както и за камерни изяви, гримьорни и гардеробна. Както по напред писахме втория етаж е отреден за библиотечната дейност на библиотечния комплекс, в него са включени: чакалня, заемна за възрастни и книгохранилище. Детския отдел е обособен самостоятелно. Има и отдел „Изкуство“²⁵ за, който също е отделено самостоятелно помещение. На третия етаж са разположени учебните зали на детската музикална школа. През 2005 г. от проектна дейност в залите на библиотеката на отдел „Изкуство“ е оборудвано телевизионно студио, както и е създадена обществена телевизия. От същата година се поддържа и електронен каталог на библиотеката. През 2010 г. чрез спечелен проект, библиотеката е оборудвана с компютри, като по този начин отваря врати и компютърна зала, което несъмнено доведе до засилване на интереса не само на младите, но и на по възрастните потребители. С цел тяхното по бързо адаптиране в сферата на информационните технологии и преодоляване на затрудненията в комуникациите се провеждат обучения за компютърна грамотност. Освен това към обучителния център в библиотеката се провеждат и обучения за библиотекари. Заедно с това се провеждат обучения за работа с електронни книги. Традиция са различните библиотечни инициативи: „Маратон на четенето“ и „Национална библиотечна седмица“. От 2016 година насам се провежда бazar с благотворителна цел, като целта е обогатяване на библиотечния фонд.²⁶ През 2017 година стартира месечното издание на библиотеката „Магията на книгите днес“. Лятната работа на библиотеката е свързана с рециклиране на книги „Рециклирай безопасно“. Новопазарската библиотека работи в сътрудничество с различните институции в общината, получава дарения не само от

²² Минчева, В. За трети път литературната награда „Калина Малина“. - Шуменска заря, бр.60, 4 стр., 1993.

²³ Атанасов, Б. Тържествен концерт-спектакъл на сцената на новопазарското читалище: фолк ансамблите „Димитър Благоев“ и „Звънче“. - Вести конкурент, бр.196, 2 стр. 1994.

²⁴ Приложение 5: Развитие на театралното изкуство в периода след Освобождението към читалището в Нови пазар.

²⁵ Златева, П. Дано децата съхранят изкуството.- Шуменски вести, бр.125, стр.3, 1993.

²⁶ Стоянова, М. Читалище „Христо Ботев“ Нови пазар на 135 години: През годините средище на културен живот в града.- Шуменска заря, бр.198, 8 стр.2007.

известни имена– писатели и творци, но и от будни граждани. Двете институции читалището библиотеката са символ на народната просветеност и духовност още от периода на възраждането. Днес този стремеж да се акцентира върху запазване и продължаване на дейността на читалището и библиотечно дело, като символ на знание и информираност.²⁷

* * *

Следва да обобщим значението на читалищното и библиотечното дело за град Нови пазар. Една от главните задачи е всеки един от нас да си отговори на въпроса какво разбира съответно под понятието за: „Културно–историческо наследство”? Считам, че това понятие, символ на взаимодействие, на смесица от онези две понятия– култура и история, които обвързват материалното, наличното с онова невидимото, духовното, трайното. Съществуват множество определения за понятието „култура”. Култура е съвкупността от материални блага и противоположното на тях нематериалното културно наследство. Между материалното /телесното/ и нематериалното /духовното/ има неразривна връзка, тази връзка се поддържа жива от човека и неговия принос за развитието и запазването им. Той стои в основата, като обединяваща структура, като регулатор на взаимоотношенията между двете. В предвид актуалността на проблема това би разрешило множество проблеми свързани с деградацията на човешката общност и познанията за собствения и произход.

Проблемът за културно–историческото наследство е актуален през вековете и разглеждан обзорно през призмата на миналото, продължава да вълнува и днес. Това е проблем засягащ материалния облик на онова духовно историческо богатство, което всеки един от нас притежава. Липсата на масов интерес към него, предизвиква не един проблеми предимно свързани с неумението да пазим и ценим онова, което имаме. По този начин не само го обезличаваме, а допринасяме за обезличаването на нас самите. Защото културата на един народ е онова богатство, което прави историята му жива. Библиотечното и читалищното дело, като част от културно-историческото наследство в Нови пазар са показателния пример за историческото минало на града ни и разцвета му в бъдещето. Най- общо те се явяват средище на духовна култура. Култура, която успява да съхрани миналото на град Нови пазар и да се предаде на идните поколения. Читалището и библиотеката към днешния момент са символ на общественост, сплотеност на обществото търсещо пътят към знанието и информираността. Онази част от културно-историческото наследство на новопазарци, което продължава да вълнува и днес!

²⁷ Терзийска Р. ,Н. Неделчева. Библиотеката проекции във времето , с.48-52.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1: Читалнята в Нови пазар през 60-те години на XX век.

Приложение 2: Танцов състав при читалище „Христо Ботев“ – 1961/1962 г.

Приложение 3: Оркестър на д-во, „Гусла“ през 40-те години на XX в. Ръководител Иван Илиев.

Приложение 4: Заглавна страница на вестник Новопазарска трибуна.

Приложение 5: Развитие на театралното изкуство в периода след Освобождението към читалището в Нови пазар.

Използвани изследвания

1. Атанасов, Б. 1994. Тържествен концерт-спектакъл на сцената на новопазарското читалище: фолк ансамблите „Димитър Благоев“ и „Звънче“. Вести конкурент. Шумен.
2. Василева, И. 1989. С уважение към книгата. Новопазарска трибуна, Нови пазар.
3. Гроздев Г., Г. Златков, 1983. Нови пазар. София.
4. Димитрова, Г. 1983. Вричане Иван Илиев. Новопазарска трибуна. Нови пазар.
5. Димитрова, М. 1985. Сборник Нови пазар. Търговище.
6. Златева, П. 2010. Край бялата чешма. Книга за Нови пазар. Шумен.
7. Златева, П. 1993. Дано децата съхранят изкуството. Шуменски вести. Шумен
8. Златева, П. 1994. Белязан със знака Божи: 150 години от рождението на Иван Радов, народен будител в Новопазарско. Шуменска заря. Шумен.
9. Златева, П. 2007. Народно читалище Христо Ботев в Нови пазар през времето.- Читалищен вестник София.
10. Златева, П. 2012. Читалището стожер на българския дух. Велико Търново.
11. Класанов, В. 1938. Библиотекар- списание за библиотечна теория и практика. Шумен.
12. Кондарев Н., Ст. Сираков, П. Чолов, 1972. Народните читалища в България- том 1. София.
13. Лечев, Д. 1998. Златна книга за дарителството в Шуменския край. Шумен.
14. Минчева, В. 1993. За трети път литературната награда “Калина Малина“. Шуменска заря. Шумен.
15. Стоянова, М. 2007. Читалище „Христо Ботев“ Нови пазар на 135 години: През годините средище на културния живот в града.- Шуменска заря. Шумен.
16. Терзийска Р. ,Н. Неделчева. 2017. Библиотеката проекции във времето. Шумен.
17. Чилингиров, С., 1925. Задачите на читалището. София.
18. Чилингиров, С., 1930. Български читалища преди Освобождението. София.

Ния Иванова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

специалност *Краезнание*

магистър

Научен ръководител:

проф. д-р Росица Ангелова

Рецензент:

доц. д-р Константин Константинов